

Examen HAVO

2022

tijdvak 1
dinsdag 17 mei
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Dit examen bestaat uit 40 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 59 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in correct Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Fantaseren is overleven

(1) Als rechtgeaarde feministe kon filosofe Marjan Slob wegzwijmelen bij de romantische fictie van de bouquetreeks¹⁾. De vaste rolverdeling in deze verhalen: een jonge vrouw, wat naïef en onervaren, valt voor de charmes van een oudere, wereldwijze man. Vastgeroeste stereotypen die niet passen bij de denkbeelden van een vooruitstrevende vrouw als Slob, zou je zeggen. Dat besepte ze zelf ook wel.

(2) Toch sloten deze genderverhoudingen aan bij Slob's romantische fantasieën. Dat zette haar aan tot het schrijven van het boek *Foute fantasieën*, dat nu na tien jaar opnieuw wordt uitgegeven. Daarin zegt Slob dat zo'n heimelijke verbeelding verre van onschuldig is. Die zet volgens haar de toon voor de omgang tussen de seksen. "Maar let wel, *iedere* fantasie heeft een bepaald effect", zegt Slob. "Verbeelding doet iets met je, die beïnvloedt hoe je naar de wereld kijkt. Fantasie is zelfs nodig om die wereld te begrijpen en heeft daarmee een duidelijke en vrij praktische functie voor de mens."

(3) In een lunchroom op het vernieuwde Utrecht Centraal, een plek die tot voor kort maar weinig tot de verbeelding sprak, legt de filosofe uit wat die functie volgens haar is. "Toen ik nog een klein meisje was, fantaseerde ik vaak over hoe het leven zou zijn als volwassene. Ik deed dan hoge hakken aan en ging voor de spiegel staan." Die exercitie verschaftte Slob een kijkje in de toekomst. Precies zo werkt het in ons hoofd, denkt ze. "We verbeelden ons van alles en maken een voorstelling van hoe iets zou zijn wat in de wer-

kelijkheid niet zo is."

(4) Een van de grote vragen waar filosofen zich op richten, is of je de wereld kunt kennen, volgens Slob. "Ze gaan daarbij uit van een binaire tegenstelling tussen dat wat waar en dat wat onwaar is. Fantasie zou in die opvatting onwaar zijn; ze is immers geen realiteit." Toch klopt dat niet helemaal, aldus de filosofe. "Fantasie is misschien niet echt, maar wel degelijk reëel. Voel je het verschil tussen die twee? Fantasie hoort tot een verbeeldingswereld waarvan we vooraf accepteren dat die niet echt is. Maar toch heeft die verbeeldingswereld een duidelijke invloed op onze materiële werkelijkheid. Waar of onwaar zijn in dit geval moeilijk toepasbare begrippen."

(5) Volgens Slob moeten we fantasie zien als een mentale proeftuin, waarin ieder individu zich een verscheidenheid aan situaties voorstelt en in gedachten beleeft. Bevalt die verbeelde situatie je of juist niet? Wat zou je anders willen? "Je creëert in je hoofd zo een parallelle wereld waarin je alternatieven kunt bedenken die fijner of effectiever zijn. Zo kun je een stappenplan maken en verder komen in die reële wereld, zonder eerst talloze fouten te begaan."

(6) Filosoof en psychiater Damiaan Denys spreekt in vergelijkbare termen over fantasie als Slob. "Fantaseren is een van onze belangrijkste capaciteiten. Zonder zouden we niet kunnen overleven", zegt hij stellig. "Door fantasie zijn wij in staat tot anticipatie, zoals dit verschijnsel in de neurowetenschappen genoemd wordt. In de laatste jaren is daar steeds meer aandacht voor, omdat anticipatie mentale stoornissen

85 beïnvloedt. Het gaat hierbij om het ver-
mogen van de hersenen om zich in te
beelden wat er in bepaalde situaties
zou kunnen gebeuren.”

(7) Denys geeft een eenvoudig maar
90 herkenbaar voorbeeld. “Veel mensen
zijn angstig als ze naar een sollicitatie-
gesprek moeten. Als ze zich inbeelden
hoe zo’n gesprek gaat verlopen, wor-
den ze rustiger. Dat gebeurt vaak on-
95 bewust. Sommige mensen fantaseren
daarbij tot in het uiterste detail over
zo’n situatie. Ze maken een beeld van
de kamer, de dikte van het tapijt, de
lichtinval, hoe het er zal ruiken. Dat
100 vermogen maakt dat ze als het ware al
tientallen malen dat gesprek gevoerd
hebben. Die voorbereiding tempert de
angstgevoelens.”

(8) “Cultuur speelt een bepalende rol bij
105 fantaseren”, zegt Slob. “Je gebruikt
concepten uit de wereld om je heen om
die simultane werkelijkheid in elkaar te
knutselen.” Dat verklaart ook waarom
vrouwen zich kunnen verliezen in
110 romantische verhalen uit de bouquet-
reeks. “Politiek gezien hebben we
sterke bedenkingen bij die gender-
verhoudingen. Maar hoe afgekloven
ook, toch zijn veel vrouwen er ontvan-
kelijk voor.” Dat komt doordat die rol-
115 patronen koninklijk uitgerold zijn in
onze westerse cultuur, legt Slob uit.
“Dat zit al in sprookjes. Daarin zie je
passieve prinsessen die gered moeten
120 worden door heroïsche prinses –
dezelfde patronen als in die bouquet-
reeks. Zo leren vrouwen van jongs af
aan zich te vormen naar bestaande
beelden. Er bestaat dus een wissel-
125 werking tussen jou, je fantasie en onze
samenleving. Erg kritisch is dit type
verbeelding inderdaad niet.”

(9) Slob is ervan overtuigd dat al die
130 fantasieën, hoe wild of gedwee ook,
nuttig zijn voor de mens. “Voor mijn
boek *Hersenbeest* heb ik mij verdiept in

de evolutiebiologie. Sindsdien geloof ik
sterk in een theorie die de ‘economie
van de biologie’ heet. Die zegt dat we
135 blijven doen wat nuttig is. Met activitei-
ten die dat niet zijn, stopt onze soort
vroeg of laat. Volg je deze wetmatig-
heid, dan moet fantaseren wel zinnig
zijn. Waarom laten we die energie-
140 slurpende hersenen van ons anders
nog steeds zoveel overuren draaien?”

(10) Maar volgens Denys is het juist
onmogelijk om in dergelijke termen te
spreken over fantasie. “Verbeeldings-
145 kracht heeft volgens mij geen morali-
teit: die is er gewoonweg. Er zijn daar-
bij talloze fantasten die allerlei beelden
en ideeën voortbrengen die nergens op
slaan. Handopleggers en genezers,
150 mensen die denken de toekomst te
kunnen zien in dierentekens – dat alles
is ook volstreekte fantasie. Of dat nuttig
is? Voor sommigen geeft dat betekenis
aan het leven, dan is er misschien
155 sprake van een bepaald nut. Maar heel
productief is het niet.”

(11) Denys beschrijft daarnaast nog
een ander type fantasie, dat niet be-
perkt wordt door iemands culturele con-
160 text. “Want je kunt daar ook compleet
aan voorbij fantaseren, in tegenstelling
tot wat gebeurt bij die weinig kritische
verbeelding. Dat is juist het mooie aan
onze fantasie. Die is grenzeloos. Je
165 kunt je hele samenlevingen voorstellen
aan het uiterste einde van het heelal of
de gedaante aannemen van een platvis
van een onbestaande soort. Je fantasie
is onbeperkt. Bij sommige creatievelin-
170 gen wordt die fantasie wel zo bizar, dat
niemand die meer begrijpt.”

(12) “Het is wel belangrijk om duidelijk
te maken dat fantasie zeker wel onge-
zonde situaties kan voortbrengen”, be-
nadrukt Denys. “Je kunt een teveel aan
175 fantasie hebben, waarbij een mens
geen onderscheid meer kan maken
tussen de fantasie en realiteit. Het is

duidelijk dat dit onwenselijke toestan-
180 den met zich meebrengt. Maar ook een
tekort aan fantasie kan ongezond zijn.
Mensen die in een depressie geraken,
komen daar sneller uit door hun voor-
stellingsvermogen. Met een beperkte
185 fantasie is dat een stuk moeilijker.”

(13) Wat dat betreft is Denys niet posi-
tief over onze tijd. “Fantaseren is een
kunst. Je moet ermee oefenen, anders
raak je het kwijt. Dat is nu precies het
190 euvel. Wij leven steeds meer in een
saaie, dode maatschappij die almaar
fantasielozer wordt. Zo lezen we steeds
minder, een activiteit waarbij fantasie
een grote rol speelt. Daarnaast hebben
195 we mobiele apparaten die aan het or-
ganiseren slaan als we bijvoorbeeld op
reis willen. Vroeger had je daar fantasie
voor nodig. Verder zijn er overal scher-

men die non-stop beelden produceren
200 die onze fantasie compleet platslaan.
We worden zo nauwelijks nog uitge-
daagd om fantasierijk op te treden.”
(14) Die fantasieloosheid is problema-
tisch, beaamt ook Slob, maar niet al-
205 leen voor een individu. “Ook idealen
zijn gebaseerd op verbeeldingskracht.
Echt grote politici en activisten kunnen
hun fantasieën bijna belichamen.
Martin Luther King²⁾ is daar misschien
210 wel het bekendste voorbeeld van. Hij
liet zijn fantasie spreken en schetste
een ideale wereld waarin alle rassen
harmonieus naast elkaar leefden.
Fantasie is dus niet alleen van levens-
215 belang voor de mens, ze is ook onont-
beerlijk voor een gezonde samen-
leving.”

*naar: Niels Mathijssen
in: Trouw, 25 september 2017*

noot 1 In de bouquetreeks worden romantische verhalen verteld waarin een man en een vrouw
verliefd op elkaar worden, maar eerst enkele hindernissen moeten overwinnen voordat ze
voor altijd samen kunnen zijn.

noot 2 Martin Luther King (1929-1968) is bekend door zijn geweldloze verzet tegen de
rassenscheiding in de Verenigde Staten.

Tekst 1 Fantaseren is overleven

“Dat zette haar [Marjan Slob] aan tot het schrijven van het boek *Foute fantasieën*” (regels 14-16)

- 1p 1 Welke tegenstelling vormde de aanleiding voor Marjan Slob om haar boek *Foute fantasieën* te schrijven?
- 1p 2 Leg uit wat er volgens Slob problematisch is aan de ‘foute fantasieën’. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.
- 1p 3 Wat is uiteindelijk het doel van fantasie volgens Marjan Slob, gelet op alinea 3 tot en met 5?
- A het creëren van een parallelle wereld
 - B het herbeleven van fijne situaties
 - C het voorstellen hoe iets in het echt zal gaan
 - D het zorgen dat fouten voorkomen worden

Damiaan Denys stelt: “Door fantasie zijn wij in staat tot anticipatie, zoals dit verschijnsel in de neurowetenschappen genoemd wordt.” (regels 79-82)

- 1p 4 Welk woord of welke woordgroep gebruikt Marjan Slob voor dit verschijnsel?
- 1p 5 Welke van onderstaande zinnen vat alinea 8 het best samen?
- A Fantasieën zijn een manier om onze beschaving te begrijpen en op een zinvolle wijze vorm te geven.
 - B Onze fantasie wordt mede gevoed door begrippen uit onze beschaving, waardoor bestaande rolpatronen voorkomen in fantasieën.
 - C Romantische beelden in onze fantasie zijn een protest tegen rolpatronen in onze samenleving.
 - D Veelvoorkomende fantasieën zijn geïnspireerd door romantische idealen van onze samenleving.

In alinea 9 concludeert Slob “Volg je deze wetmatigheid, dan moet fantaseren wel zinnig zijn.” (regels 137-139)

- 2p 6 Leg uit wat deze wetmatigheid inhoudt en op welke manier die volgens Slob leidt tot de conclusie dat fantaseren zinnig is. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 35 woorden.

In zowel alinea 6 als alinea 10 komen uitspraken van Denys over fantasie aan bod. Enkele uitspraken van Denys lijken tegenstrijdig met elkaar.

- 2p 7 Wat houdt deze tegenstrijdigheid in? Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

- 2p **8** Denys noemt twee ongezonde situaties met betrekking tot fantasie.
Leg per situatie uit wat er ongezond aan is.
Schrijf hiertoe steeds op om welke situatie het gaat en zet daarachter wat er ongezond aan is.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik per situatie niet meer dan 20 woorden.
- 1p **9** Welk van de onderstaande omschrijvingen typeert tekst 1 het best?
Tekst 1 is vooral een
- A bevestiging van bestaande opvattingen over fantasie.
 - B nuancering van een belangrijke opvatting over fantaseren.
 - C verkenning van theorieën over het begrip fantasie.
 - D weergave van twee tegengestelde theorieën over fantaseren.

Ga toch eens een weekendje spelen

(1) Een man (stoppelbaardje, lang donker haar en een T-shirt van de band Haevn) staat in een bos. Hij zet zijn zonnebril af en trekt een gewaad, 5 gemaakt van bruin leer en met grote schubachtige schouderstukken, over zijn hoofd. Hij gespt een zwaard om zijn middel, schminkt met een kwast zwart rondom zijn ogen, gekleurde 10 strepen op zijn wangen en kroont zich tot slot met een gehoornde bruine helm. Zo kalm als hij nu de laatste hand legt aan zijn uitdossing, zo ongeremd zal hij zich straks in het 15 strijdgewoel storten van een fictieve oorlog tussen mensen die allemaal in hun rol opgaan, in een wereld die niet echt bestaat, maar waar hij een weekend lang vol overgave in zal 20 geloven. Samen met honderden anderen.

(2) Erik d'Aes (40) is 'larper' (naar *live action role-playing*¹⁾) en een van de gezichten uit de korte documentaire *De Spelende Mens* van Sanne Rovers, die donderdagavond bij NPO3 te zien is. In hetzelfde jaar dat het klassieke historische boek *Homo Ludens*²⁾ van de Leidse historicus 30 Johan Huizinga zijn tachtigste verjaardag viert, brengt Rovers met haar film een ode aan de kunst van het spelen. In de documentaire volgt ze spelende volwassenen – van vrouwen die zeemeermin spelen tot mannen die vliegtuigjes besturen en van voetballers tot sjoelers – in de voorbereiding, de climax en de ontlading van hun spel. Gesproken wordt er in 40 de zevenentwintig minuten durende film nauwelijks, de zintuiglijke beleving van het spelen staat centraal.

(3) Lara Aerts kwam met het idee voor de film en deed de research. Ze 45 deelde haar fascinatie voor de selectieve manier waarop spelen voor volwassenen wordt geaccepteerd met Sanne Rovers. "*Live action role-players* zoals Erik d'Aes die in bos- 50 sen fictieve oorlogen uitvechten, worden door buitenstaanders nogal vreemd gevonden", zegt ze. "Maar voetballers die elke zaterdag met een groepje achter een bal aan rennen, 55 vinden we heel normaal. Wat ik met mijn film wil laten zien, is dat de essentie van het spelen bij al die verschillende vormen dezelfde is." Of je nu een vrouw bent die in een zwembad voor zeemeermin speelt of een 60 man die een modelvliegtuigje bestuurt, iedereen die speelt, raakt "even in betovering", zegt ze. "Iedereen die speelt, verliest zich voor 65 even in een activiteit die geen enkel ander doel dient dan het vrijblijvende plezier van de activiteit zelf."

(4) Maar volgens filosoof Coen Simon is het juist die vrijblijvende 70 essentie van spel die we in onze doelgerichte maatschappij steeds meer dreigen te verliezen. "We leven in een samenleving die geobsedeerd is door nut en productiviteit. Dat 75 sijpelt ook door in onze vrijetijdsbesteding. Wat we voor ons plezier doen, staat minder op zichzelf, maar moet tegenwoordig steeds vaker een doel dienen. Elke handwerk hobby 80 krijgt tegenwoordig een Instagrampagina. Elk dagboek wordt een blog. Sporten draait steeds meer om een fit lijf krijgen en steeds minder alleen om het plezier. Door ons spel een

85 hoger doel te geven, voelen we ons
ook in onze vrije tijd nog nuttig pro-
ductief”, zegt hij. “Maar zo ontnemen
we onszelf ook de adempauze van
het vrijblijvende spelen.”

90 **(5)** En dat terwijl juist in dat vrijblij-
vende volgens experts het biologisch
nut van spelen schuilt. Louk
Vanderschuren, hoogleraar neuro-
biologie aan de Universiteit Utrecht,
95 doet al meer dan twintig jaar onder-
zoek naar het belang van spelen bij
jonge ratten. “Ratten die niet of on-
voldoende hebben kunnen spelen,
kunnen simpele taken op het eerste
100 gezicht prima uitvoeren, maar als de
regels plotseling veranderen, kunnen
ze daar niet goed mee omgaan”, ver-
telt Vanderschuren. “Ook zijn ze min-
der goed in het inschatten van onbe-
105 kende sociale situaties. Ratten die
wel hebben kunnen spelen, zijn flexi-
beler en voelen beter aan welk ge-
drag in welke situatie gepast is.”

(6) Dat komt volgens Vanderschuren
110 doordat spel een context biedt waar-
binnen sociaal en fysiek gedrag vrijuit
kan worden uitprobeerde, zonder
dat het consequenties heeft in de
realiteit. Vanderschuren vertelt: “Juist
115 omdat er tijdens het spelen niets op
het spel staat wat in het echte leven
gevolgen heeft, is het de ideale con-
text om verder te gaan dan je anders
zou durven, en de grenzen van je
120 eigen kunnen op te rekken.”

(7) Voor Erik d’Aes, de larper uit de
documentaire, is dat herkenbaar.

*naar: Floor Bakhuys Roozeboom
in: NRC Handelsblad, 30 mei 2018*

noot 1 *live action role-playing*: rollenspel waarin mensen live verhalen naspelen

noot 2 *Homo Ludens*: de spelende mens

“Tijdens het larpen kan ik dingen
doen die ik anders nooit zou doen en
125 kanten van mezelf verkennen die ik
anders nooit zou verkennen. Tijdens
het spelen kan ik me out of the box
gedragen. Ik merk dat ik daardoor in
het echte leven ook creatiever en
130 flexibeler ben. Dat ik door alle onver-
wachte dingen die ik tijdens het
spelen meemaak, me ook in het
echte leven gemakkelijker aanpas.”

(8) Maar net als filosoof Coen Simon
135 wijst neurobioloog Vanderschuren
erop dat spel om die functie van
proeftuin te kunnen vervullen, aan
een belangrijke voorwaarde moet
voldoen: het moet leuk zijn. “Spelen
140 triggert net als eten en seks het belo-
ningscentrum in de hersenen. We
hebben het nodig om te overleven,
maar we doen het in de eerste plaats
omdat we er plezier aan beleven.

145 Voor kinderen is dat vanzelfspre-
kend, maar volwassenen verliezen
dat gaandeweg vaak uit het oog. De
competitie, het doel of de sociale
context van het spel wordt belang-
150 rijker dan de beleving. Terwijl in die
beleving juist de essentie van het
spelen schuilt.”

(9) En het is die beleving die
Sanne Rovers met haar korte film
155 *De Spelende Mens* feilloos voor het
voetlicht brengt: de betovering van
iets doen, puur om het plezier van
het doen.

Tekst 2 Ga toch eens een weekendje spelen

- 1p 10 Op welke tegenstelling duidt het woord 'Maar' aan het begin van alinea 4? Het duidt op de tegenstelling tussen
- A doelloze vormen van spelen en doelgerichte vormen van spelen.
 - B het vrijblijvende plezier van spelen en het doelgericht zijn van spelen.
 - C observaties van spelen in de praktijk en kennis over spelen uit onderzoek.
 - D vroegere opvattingen over spelen en de huidige opvatting over spelen.

In alinea 4 spreekt Coen Simon over het belang van spelen. Een kritisch lezer zou in Simons redenering over het belang van spelen een paradox kunnen herkennen.

- 1p 11 Welke paradox is dat?
- A Het nut van sport en spel schuilt vooral in het nutteloze en vrijblijvende ervan.
 - B In een samenleving die draait om nut en productiviteit hebben we steeds vaker een adempauze nodig, maar die nemen we steeds minder.
 - C *Live action role-playing* en spellen zoals voetbal zijn in essentie hetzelfde, maar het één wordt gek gevonden en het ander niet.
 - D Sport en spel zijn niet alleen nuttig en productief, maar dienen ook een hoger doel.

"Elke handwerkhobby krijgt tegenwoordig een Instagram-pagina. Elk dagboek wordt een blog." (regels 79-81)

Deze voorbeelden uit alinea 4 zijn uitingen van een verschijnsel.

- 1p 12 Welk verschijnsel is dit?

Het woord 'juist' in de eerste regel van alinea 5 duidt op een verband tussen alinea 4 en alinea 5.

- 1p 13 Hoe is dit verband tussen alinea 4 en 5 het best te omschrijven?
In alinea 5 wordt een element van de redenering van Coen Simon in alinea 4
- A bekritiseerd.
 - B benadrukt.
 - C genuanceerd.
 - D weerlegd.

“En dat terwijl juist in dat vrijblijvende volgens experts het biologisch nut van spelen schuilt.” (regels 90-92)

In het vervolg van alinea 5 toont Louk Vanderschuren dat biologisch nut aan. Daarbij maakt hij vooral gebruik van een bepaald type argumentatieschema.

- 1p 14 Welk type argumentatieschema is dat?
argumentatie op basis van
- A kenmerk of eigenschap
 - B oorzaak en gevolg
 - C vergelijking
 - D voor- en nadelen

Louk Vanderschuren noemt op grond van zijn onderzoek twee positieve effecten van spelen.

- 2p 15 Welke twee effecten zijn dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

In tekst 2 hebben meerdere personen meningen over spelen.
Hieronder staan vier personen en vier meningen.

personen

Erik d'Aes

Lara Aerts

Coen Simon

Louk Vanderschuren

meningen

1 De ervaring met spelen maakt flexibeler.

2 Door spelen leer je de grenzen van je eigen kunnen op te rekken.

3 Spelen draait alleen om het vrijblijvende plezier van het spelen zelf.

4 Spelen moet leuk zijn om nuttige functies te kunnen vervullen.

- 4p 16 Geef voor iedere persoon aan welke mening of meningen hij of zij heeft over spelen.

Neem de namen van de personen over en noteer achter elke naam het nummer van de mening of de nummers van de meningen van die persoon.

Let op: een persoon kan meerdere meningen hebben en een mening kan door meerdere personen aangehangen worden.

Hieronder staan drie elementen die mogelijk deel uitmaken van de laatste alinea van tekst 2.

onderdeel in laatste alinea	wel	niet
1 conclusie over de documentaire <i>De Spelende Mens</i>		
2 conclusie over spelen		
3 samenvatting van de tekst		

- 2p 17 Geef per element aan of het wel of niet deel uitmaakt van de laatste alinea.
Noteer hiertoe de nummers van de elementen en zet daarachter 'wel' of 'niet'.

In tekst 2 wordt de documentaire *De Spelende Mens* besproken.

- 1p 18 Citeer het woord waaruit het oordeel over deze documentaire blijkt.

- 1p 19 Welke opvatting over spelen klinkt door in tekst 2?

Spelen is een

- A belangrijke voorwaarde om kunst te kunnen maken.
- B handige vaardigheid die iedereen zou moeten bezitten.
- C lastig uit te leggen vrijetijdsbesteding voor volwassenen.
- D waardevolle manier om bezig te zijn in je vrije tijd.

“Voor kinderen is dat vanzelfsprekend, maar volwassenen verliezen dat gaandeweg vaak uit het oog.” (regels 145-147)

1p 20 Wat is volgens tekst 2 vanzelfsprekend voor kinderen, maar niet voor volwassenen?

Tekst 2 bestaat eigenlijk uit twee onderdelen.

1p 21 Welke zin verwoordt het best wat deze twee onderdelen zijn?

- A Enerzijds bevat de tekst achtergrondinformatie over spelende volwassenen, anderzijds wordt de documentaire *De Spelende Mens* besproken.
- B Enerzijds bevat de tekst verklaringen vanuit de biologie, anderzijds bevat de tekst argumenten uit de filosofie over spelende mensen.
- C Enerzijds gaat de tekst over *live action role-playing*, anderzijds gaat de tekst over spelen in het algemeen.
- D Enerzijds gaat de tekst over spelen bij dieren, anderzijds gaat de tekst over spelen bij mensen.

Overkoepelende vragen bij tekst 1 (Fantaseren is overleven) en bij tekst 2 (Ga toch eens een weekendje spelen)

Zowel in alinea 5 van tekst 1 als in alinea 8 van tekst 2 valt de term 'proeftuin'. Tussen beide soorten proeftuinen is zowel een overeenkomst als een verschil te ontdekken.

- 1p **22** Wat is de overeenkomst tussen de beide soorten proeftuinen? Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.
- 2p **23** Leg uit welk verschil er bestaat tussen de beide soorten proeftuinen. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

In zowel tekst 1 als tekst 2 wordt een negatieve ontwikkeling geschetst met betrekking tot het onderwerp.

- 2p **24** Leg die negatieve ontwikkeling en de oorzaak ervan uit voor 'fantaseren' in tekst 1. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.
- 2p **25** Leg die negatieve ontwikkeling en de oorzaak ervan uit voor 'spelen' in tekst 2. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

Hieronder staan vier beweringen naar aanleiding van tekst 1 en tekst 2.

- 3p **26** Geef bij iedere bewering aan of die overeenstemt met de informatie in tekst 1 (fantaseren), tekst 2 (spelen) of tekst 1 én 2. Noteer het nummer van de bewering en noteer daarachter of die geldt voor tekst 1, tekst 2 of tekst 1 én 2.

	tekst 1	tekst 2
1 Spelen en/of fantaseren moet in eerste instantie leuk zijn.		
2 Spelen en/of fantaseren kan nuttig zijn voor ons alledaagse leven.		
3 Volwassenen en kinderen vullen spelen en/of fantaseren verschillend in.		
4 Spelen en/of fantaseren staat in onze maatschappij onder druk.		

Dienstplicht voor vrouwen is geen emancipatie

(1) De Tweede Kamer stemde vorige week in met het wetsvoorstel om ook voor vrouwen de dienstplicht in te voeren. Dit houdt in dat in de toekomst ook alle meisjes van 17 jaar een brief ontvangen over de dienstplicht. Omdat de opkomstplicht in Nederland sinds 1995 is opgeschort, zal de wijziging geen grote praktische gevolgen hebben. Het voorstel is vooral symbolisch. Toch is het belangrijk stil te staan bij de betekenis van deze wijziging, met name omdat Defensie middels het motto 'gelijke rechten, gelijke plichten' pretendeert de emancipatie van vrouwen een dienst te bewijzen. Het invoegen van vrouwen in een verouderd systeem dat ooit door mannen voor mannen is ontworpen, zou echter niet als een mijlpaal in de emancipatie van vrouwen moeten worden gezien.

(2) Militaire dienstplicht voor vrouwen staat niet voor het eerst op de politieke agenda. Sinds 1811, toen de dienstplicht voor mannen in Nederland werd ingevoerd, heeft men meerdere malen overwogen om ook vrouwen dienstplichtig te maken. Tijdens de Tweede Wereldoorlog maakte de Nederlandse regering in Londen plannen om alle Nederlandse vrouwen die zich op dat moment in Groot-Brittannië bevonden, te verplichten tot 'non-combattante dienst'¹⁾ in militair verband. Ook in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw, toen een begin werd gemaakt met de integratie van vrouwen in allerlei eenheden die tot dan toe alleen voor mannen openstonden, heeft de invoering van een dienstplicht voor vrouwen ter discussie gestaan. Toch

is er nooit tot een daadwerkelijke invoering ervan overgegaan. De achterstand van vrouwen op de arbeidsmarkt en hun ongelijke maatschappelijke positie ten opzichte van mannen voor wat betreft inkomen, status en macht vormde voor de regering een reden om vrouwen te ontzien.

Militaire dienstplicht bleef hierdoor een mannenaangelegenheid.

(3) Inmiddels is de situatie veranderd. Steeds meer vrouwen studeren af en vinden een baan, waardoor de verschillen tussen vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt zijn afgenomen. Deze situatie zorgt er volgens het ministerie van Defensie voor dat gelijke behandeling van mannen en vrouwen nu zwaarder weegt dan een eventuele achterstand op de arbeidsmarkt. Gelijke rechten betekent gelijke plichten, de landsverdediging zou daarbij geen uitzondering moeten zijn. Volgens de minister van Defensie kan een gedeelde verantwoordelijkheid voor de landsverdediging "een belangrijke concrete bijdrage leveren aan de gelijkwaardigheid van man en vrouw".

(4) Hoewel deze redenering op het eerste gezicht aannemelijk lijkt, valt er wel het een en ander op af te dingen. Zo kun je je afvragen of het invoeren van een dienstplicht voor vrouwen (gelijke plichten) wel het juiste middel is om gelijkwaardigheid tussen vrouwen en mannen (gelijke rechten) te bewerkstelligen. Gelijkwaardigheid betekent namelijk niet dat mannen en vrouwen hetzelfde moeten doen, maar vooral dat zij op gelijke wijze toegang moeten hebben tot macht en het vermogen om

invloed uit te oefenen op politieke besluiten. En dat is juist waar het in deze tijd nog aan ontbreekt. Zo zijn vrouwen nog steeds sterk ondervertegenwoordigd in de politieke en militaire top, daar waar de besluiten omtrent militaire operaties en missies worden genomen. Een 'symbolische' wetswijziging verandert daar niets aan.

(5) Het is op zich nastrevenswaardig dat de minister iets probeert te doen aan de vreemde situatie waarin de ene helft van de bevolking kan worden opgeroepen tot militaire dienst en de andere niet. Maar zou het niet beter zijn om, juist andersom, de situatie van mannen aan die van vrouwen aan te passen en de dienstplicht in zijn algemeenheid af te schaffen? Zoals de regering in een toelichting bij het wetsvoorstel al aangeeft, is het maar "de vraag of Defensie behoefte heeft aan en ooit toegerust kan zijn op het oproepen van grotere bevolkingsgroepen". De moderne oorlogsvoering, die gekenmerkt wordt door geavanceerde technologie en wapensystemen, vraagt om een grote mate van expertise en niet om grote groepen onervaren dienstplichtigen, die eerst van begin af aan opgeleid en getraind moeten worden. Bovendien kunnen dienstplichtigen binnen de huidige wetgeving alleen maar op vrijwillige basis buiten NAVO-gebied²⁾ worden ingezet. Dit maakt dat een reactivering

van de dienstplicht in tijden van conflict waarschijnlijk meer tijd, geld en energie kost dan zij voordelen oplevert.

(6) Waarom dan toch deze maatregel? Het lijkt erop dat Defensie met het uitbreiden van de dienstplicht vooral wil investeren in de betrokkenheid van burgers bij de krijgsmacht. Want hoewel de waardering voor de Nederlandse soldaat hoog is, zijn het maatschappelijk draagvlak voor Defensie en de politieke wil om overheidsgeld vrij te maken niet altijd vanzelfsprekend. Dat het invoeren van een dienstplicht voor vrouwen hiervoor gebruikt wordt, is een politieke keuze. De manier waarop deze keuze echter wordt gerechtvaardigd – alsof het een bijdrage levert aan de emancipatie van vrouwen – is niet alleen onjuist, maar ook enigszins gevaarlijk. Het gesuggereerde verband tussen militaire dienstplicht en een 'gelijkwaardige' plaats in de samenleving (gelijke rechten, gelijke plichten) doet denken aan het negentiende-eeuwse, masculiene model van burgerschap, waarin burgerschap pas echt betekenis krijgt via militaire dienst. Omdat vrouwen decennialang zijn uitgesloten van politieke macht op basis van het feit dat zij geen militaire dienst vervulden – en dus niet aan hun nationale plichten zouden voldoen – lijkt mij dit niet een vorm van retoriek waar we naar terug zouden moeten willen.

*naar: Kim Bootsma
in: NRC Handelsblad, 12 februari 2018*

Kim Bootsma deed ten tijde van het schrijven van de tekst historisch onderzoek naar de integratie van vrouwen in de Nederlandse krijgsmacht (1968-1997), aan de Rijksuniversiteit Groningen.

noot 1 'non-combattante dienst': militaire dienst die geen betrekking heeft op gevechtshandelingen

noot 2 NAVO-gebied: gebied dat behoort tot het militair bondgenootschap van landen die het Noord-Atlantische verdrag uit 1949 hebben ondertekend. Tot de NAVO behoren de meeste Europese landen en de Verenigde Staten en Canada.

Tekst 3 Dienstplicht voor vrouwen is geen emancipatie

De eerste alinea van een tekst kan verschillende onderdelen bevatten, zoals:

- 1 de aanleiding voor het schrijven van de tekst;
- 2 een anekdote om de belangstelling te wekken;
- 3 een constatering die in de tekst uitgewerkt wordt;
- 4 een overzicht van historische ontwikkelingen;
- 5 het standpunt dat in de tekst centraal staat.

- 1p 27 Welke twee van de bovengenoemde onderdelen zijn terug te vinden in alinea 1 van tekst 3?
Noteer alléén de nummers.
- 1p 28 Welk tussenkopje past het best boven alinea 2 en 3 samen?
A Gelijkwaardigheid van vrouwen en mannen in militaire dienst
B Historische denkbeelden over de rol van vrouwen bij Defensie
C Onwenselijkheid van dienstplicht voor vrouwen
D Politieke overwegingen bij de invoering van een dienstplicht voor vrouwen
- 1p 29 Leg uit waarom het invoeren van een dienstplicht voor vrouwen **niet** het juiste middel is om gelijkwaardigheid tussen vrouwen en mannen te bewerkstelligen, volgens alinea 4.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

In alinea 5 wordt geconcludeerd dat een reactivering van de dienstplicht in tijden van conflict waarschijnlijk meer kost dan zij oplevert.

- 2p **30** Welke twee argumenten worden hiervoor gegeven?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Het bevorderen van de gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen zou een reden zijn om de dienstplicht voor vrouwen in te voeren. In alinea 6 wordt gesuggereerd dat er voor het invoeren van de dienstplicht voor vrouwen eigenlijk een andere reden is.

- 1p **31** Welke reden is dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“De manier waarop deze keuze echter wordt gerechtvaardigd – alsof het een bijdrage levert aan de emancipatie van vrouwen – is niet alleen onjuist, maar ook enigszins gevaarlijk.” (regels 142-147)

In alinea 6 wordt verondersteld dat het invoeren van een algemene militaire dienstplicht een enigszins gevaarlijke consequentie zou kunnen hebben.

- 1p **32** Welke omschrijving verwoordt het best op welke consequentie in alinea 6 wordt bedoeld?

Er wordt bedoeld op de consequentie dat vrouwen

- A pas als volwaardig burger worden gezien als ze een militaire dienstplicht hebben vervuld.
- B via de militaire dienstplicht het politieke draagvlak voor investeringen in Defensie moeten vergroten.
- C wel gelijke plichten maar geen gelijke rechten krijgen als ze een militaire dienstplicht moeten vervullen.
- D worden uitgesloten van politieke zeggenschap als ze geen militaire dienstplicht hebben vervuld.

Tekst 4

Stervende talen

(1) Bij een Franse dorpsbakker moet je nog altijd niet aankomen met Engels. Dus zie je daar 's zomers regelmatig een Nederlander zwetend
5 een brood bestellen: “*Moi, eh... je... suis un pain!*”¹⁾ Oef, dat is eruit. Besmuikt lachend reikt de bakkersvrouw het brood aan. Als er op een camping of in een hotel een dokter
10 moet komen, wordt er één stokoude Nederlander uit zijn hol gesleept, die weet wat een *gorge* (keel) is, of *fièvre* (koorts). Vaak ben ik dat, of mijn man of vrienden. Wij spreken niet geweldig Frans, maar goed genoeg. Dat is
15 geen verdienste: we hebben het gewoon op school geleerd.

(2) Het zou best kunnen dat die Nederlander bij de Franse bakker
20 waterbouwkundige is, of hoogleraar duurzaamheid. Hoogopgeleid zijn is in Nederland geen garantie meer voor de beheersing van vreemde talen. Ook met het Duits is het droevig gesteld, maar met een komisch
25 Duits accent lijkt het nog wat.

(3) De tijd dat wij als dwerglandbewoners zo goed ‘onze talen’ spraken, is voorbij. Nederlanders spreken
30 nog maar één vreemde taal: Engels. Frans en Duits, de talen van onze buurlanden, tot ver in de vorige eeuw hoofdvakken op school, zakken snel weg. Als examenvak in het voortgezet onderwijs is Engels verplicht;
35

Frans en Duits zijn facultatief. Nog maar 17 procent doet eindexamen Frans en 32 procent Duits. In 1980 was dat 28 procent en 59 procent.

40 Op de in 1968 afgeschafte hbs²⁾ deed iedereen examen in drie moderne talen. Nu doet 26 procent van de vwo'ers wél eindexamen Latijn, een dode taal. Ze moeten wel, om te kunnen zeggen dat ze gymnasium doen.

45 (4) Als minder scholieren Duits en Frans kiezen, gaan minder jongeren die talen studeren. Er komen minder vertalers en leraren in die talen, minder mensen die boeken, films en kunst uit die culturen kennen. Zo
50 verdwijnen ze vanzelf.

(5) Deze week kwam er een tegengeluid. Een noodkreet. Terwijl de
55 discussie over Engels in het hoger onderwijs doorzeurt, laten docenten en wetenschappers in Duitse en Franse taal en cultuur zich horen. Hun hartstochtelijke pleidooi op
60 buurtaalonderwijs.nl/manifest om de positie van Frans en Duits te herwinnen, is ondertekend door onder anderen de oud-politici Ben Bot, Hedy d'Ancona en Bram Peper. In
65 het manifest wordt gepleit voor meer lesuren voor deze vakken, een verplichte kennismaking in de onderbouw, en eindexamens die ook de actieve taalbeheersing toetsen, zoals
70 spreken en luisteren.

(6) De argumenten zijn bekend en overtuigend: Frans en Duits zijn onze buurtalen, Duitsland is onze belangrijkste handelspartner. We kweken
75 sympathie door die talen te spreken; veel Duitse en Franse ondernemers spreken geen Engels. We lopen veel geld mis – “miljarden”, zegt het manifest; ik weet niet hoe je dat uitzoekt –
80 door onze botheid om overal in het Engels te beginnen. En is het niet armoedig dat studenten in de humaniora³⁾ belangrijke teksten niet in de oorspronkelijke taal kunnen
85 lezen?
(7) Het is welbewust beleid geweest. Stelselmatig werd ‘kies exact’ gepromoot, alfa-richtingen waren pretpakketten, voor de kneusjes. Voor de
90 diep gewenste internationalisering

was Engels wel goed genoeg. De overheid liet het aan de scholen zelf over of ze de afstervende talen nog wilden geven. Paul Schnabel, van #onderwijs2032⁴⁾, vond dat ze best weg konden: wie Frans of Duits wilde leren moest maar een cursus volgen bij ‘de nonnen in Vught’⁵⁾.
(8) Ze hebben gelijk, de manifest-schrijvers. Maar dat gelijk krijgen ze pas als de noodzaak zich aandient. Waarom zou het Engels, met het oog op de brexit⁶⁾, altijd EU-voertaal blijven? Frankrijk en Duitsland zijn de
105 grootste landen van de unie. Misschien is het Amerika van Donald Trump⁷⁾ de komende jaren geen bewonderd gidsland meer. Scholen: spring in dat gat in de markt.

*naar: Aleid Truijens
in: de Volkskrant, 3 februari 2018*

Aleid Truijens is columnist en schrijft vaak over het Nederlandse onderwijs.

noot 1 “*Moi, eh... je... suis un pain!*”: letterlijk “Ik, eh.. ik... ben een brood!”

noot 2 hbs: hogere burgerschool, de voorloper van het huidige vwo

noot 3 humaniora: de studie van taal, geschiedenis en cultuur

noot 4 #onderwijs2032: voormalige denktank die in opdracht van de overheid adviezen ontwikkelde voor de toekomst van het onderwijs

noot 5 ‘de nonnen in Vught’: verwijst naar een bekende taalschool

noot 6 brexit: het vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie

noot 7 Donald Trump: 45e president van de Verenigde Staten van Amerika (2017-2021)

Tekst 4 Stervende talen

De eerste twee alinea's van tekst 4 kunnen worden beschouwd als de inleiding van de tekst.

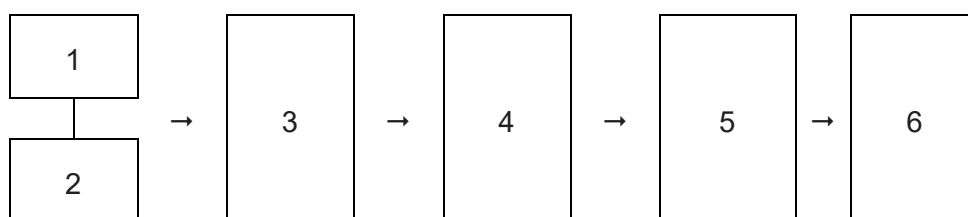
- 1p 33 Welke omschrijving verwoordt het best wat de functie is van de inleiding (alinea 1 en 2) ten opzichte van de rest van de tekst?

In de inleiding wordt

- A de aanleiding beschreven voor het standpunt dat in het vervolg van de tekst wordt ingenomen en onderbouwd.
- B een bewering gedaan die in het vervolg van de tekst wordt ondersteund met argumenten en onderzoek.
- C een probleem vastgesteld dat in het vervolg van de tekst wordt uitgewerkt en verklaard.
- D een standpunt beschreven dat in het vervolg van de tekst wordt beargumenteerd en vanuit meerdere kanten wordt bekeken.

Uit tekst 4 is een ontwikkeling af te leiden die geleid zou hebben tot het 'afsterven' van het Duits en het Frans. Die ontwikkeling is weer te geven in het onderstaande oorzaak-gevolgschema.

- 3p 34 Vul dit schema in door de nummers 1 t/m 6 over te nemen en daarachter de letter van het bijbehorende informatie-element (a t/m g) te noteren. Let op! Er blijft één informatie-element over.

Kies uit de volgende informatie-elementen:

- a Duits en Frans verdwijnen als taal gesproken door Nederlanders.
- b Er zijn minder leraren, vertalers, lezers en cultuurdragers in deze talen.
- c Er zijn minder studenten in deze talen.
- d Exacte studies worden gepromoot.
- e Hoogopgeleid zijn is geen garantie meer voor beheersing van Duits en Frans.
- f Minder leerlingen kiezen voor Duits en/of Frans.
- g Scholen kiezen zelf of Frans en Duits examenvakken zijn op hun school.

“Ze moeten wel, om te kunnen zeggen dat ze gymnasium doen.”
(regels 44-45)

- 1p **35** Met welke omschrijving kan de toon in deze zin het best worden gekarakteriseerd?
- A boos
 - B pessimistisch
 - C relativerend
 - D spottend

“Deze week kwam er een tegengeluid. Een noodkreet.” (regels 53-54)

- 1p **36** Geef aan waarop het manifest van docenten en wetenschappers in Duitse en Franse taal en cultuur een reactie is.

In alinea 6 somt de auteur argumenten op die het gelijk van de opstellers van het manifest moeten bewijzen. Deze argumenten zijn uiteindelijk terug te brengen tot twee hoofdargumenten.

- 2p **37** Noem die twee hoofdargumenten.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik per argument niet meer dan 25 woorden.

In tekst 4 worden bij verschillende groepen negatieve opmerkingen met betrekking tot taal gemaakt.

- 3p **38** Geef van de drie groepen in de tabel aan wat die negatieve opmerkingen met betrekking tot taal inhouden.
Noteer het nummer van elke groep en noteer daarachter steeds wat de negatieve opmerking inhoudt.
Geef geen citaten.

	groep	negat opmerking
1	Nederlanders	
2	Gymnasiumleerlingen	
3	Bel idsmakers	

“Maar dat gelijk krijgen ze [de manifestenschrijvers] pas als de noodzaak zich aandient.” (regels 100-101)

- 1p 39 Wanneer zouden de manifestenschrijvers gelijk krijgen, volgens de tekst? De manifestenschrijvers krijgen gelijk als
- A Frans en Duits het Engels voorbijstreven als taal van de meest invloedrijke landen en het Engels minder belangrijk wordt.
 - B het Verenigd Koninkrijk niet langer lid is van de Europese Unie en er voor de handel dus geen noodzaak meer is om verplicht Engels te leren.
 - C het Frans of het Duits de nieuwe voertaal binnen de Europese Unie wordt en het Engels minder belangrijk wordt voor de handel.
 - D men eindelijk inziet dat het Engels een overschatte taal is en Europeanen meer belang hebben bij het Frans en het Duits.

“Scholen: spring in dat gat in de markt.” (regels 108-109)

- 1p 40 In welk opzicht is er sprake van een ‘gat in de markt’ voor de scholen?
- A Door de politieke ontwikkelingen zullen scholieren in de komende jaren juist Engels en Duits willen leren.
 - B Er is grote vraag naar sprekers van het Duits, Frans en Engels omdat momenteel te weinig mensen deze talen goed beheersen.
 - C In de toekomst zal er meer behoefte ontstaan aan sprekers van het Duits en Frans dan nu.
 - D Scholen kunnen hun leerkrachten weer meer tijd geven om hun leerlingen te onderwijzen in het Frans en Duits.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.